

İstifhâm Edatları

Halil İbrahim Kocabıyık¹

Öz

Bu çalışmada fiilleri isimlere, isimleri isimlere ve cümleleri cümlelere bağlayan istifhâm edatları, görevleri ve çeşitleri ele alınmıştır. İstifhâm edatları ile ilgili dilcilerin görüşlerinden hareketle istifham edatlarının zenginliği çeşitli örneklerle ortaya konmaya çalışılmıştır. İstifhâm; daha önceden bilinmeyen bir şey hakkında onunla ilgili bilgi istemektir. Bu bilgi isteme, soru edatlarının biriyle olmaktadır. İstifhâm edatları on bir tane olup bunların iki tanesi harftir. Geriye kalan dokuz tanesi ise isimdir. İsim denmesinin sebebi, nahiv açısından mübteda, haber, fâil, mef'ûl vb. görevlerde bulunabilmeleridir. Harf olanlar ise bu görevlerde bulunmazlar. İstifhâm edatı esas gayesinin dışında pek çok farklı manalar için de kullanılabilir. İstifhâm edatı esas gayesinin dışında pek çok farklı manalar için de kullanılabilir.

Anahtar Kelimeler: Edat, İstifhâm Edatları.

Interrogatives

Abstract

Interrogatives which are among the prepositions performing important functions by connecting verbs to nouns, nouns to nouns or sentences, their functions and views of linguists about them are handled in this study. Interrogatives are used for asking for information about something unknown before. This is performed by one of these interrogatives. There are eleven interrogatives and two of them are letters. Nine of the rest are nouns. The reason why they are called nouns is that they may have functions such as noun clauses, indicatives, subjects, passives, etc. in terms of syntax. However, the letter ones do not have these functions. Interrogatives may be used also for many different meanings apart from their main purposes.

Keywords: Preposition, interrogatives.

¹ Öğr. Gör. Uşak Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili Belâgatı Anabilim Dalı,
ibrahim.kocabiyik@usak.edu.tr

Giriş

Arap dili belâgatının, bir ilim dalı olarak ortaya çıkmasının en önemli sebebi, Arap olmayan milletlerin İslam'a girmesiyle, Kur'ân'ı okuyup anlama istekleri sonucunda bu dilin öğrenimine olan ilginin artmasıdır. Yabancıların dil öğrenmeye başlamasıyla da dil hataları zuhur etmeye başlamıştır. Bu durum, dönemin ilim çevrelerini konu üzerinde düşünmeye sevk etmiştir.

Arap dili belâgatı çalışmaları, dil bilimcilere göre hicri birinci asırda başlamış ve daha sonraki dönemlerde, tefsir, hadis, fıkıh vb. ilimlerin yayılmasıyla da gelişmesini sürdürerek zamanımıza kadar gelmiştir.

İstifhâm, belâgatın bir bölümü olan meânî ilminin üslûplarındandır. Sorunun teşkili ise istifham edatlarıyla mümkündür. Bu makalede, istifhâm edatlarının vazifeleri, asli anlamlarının dışında kullanılması ve alanın uzmanlarının konu ile ilgili görüşleri örneklerle ele alınıp incelenecektir.

A)İstifhâm (Soru)

1) Lugat Anlamı

İstifhâm kelimesinin sülâsîsi (فَهَمَ) “f-h-m”nin temel anlamı; kalp ile bilmek, anlamak, algılamak anlamlarına gelirken, istifâl babından olan “istefheme” ise başkasından bir şeyi kendisine anlatmasını istemektir (er-Râzî, 1999:244).

2) Terim Anlamı

İstifhâm: Daha önceden bilinmeyen bir şey hakkında bilgi edinmeyi talep etmektir (es-Sekkâkî, 2000:308).

Râğîb el-İsfahânî (ö. 502/1109), istifhâmın asıl manasını, “Birinden bilgi, mal vb. şeyler vermesini ya da bunlara ulaştıracak yolu göstermesini istemektir.” şeklinde tarif etmektedir (Râğîb el-İsfahânî, 1992:432).

Bilgi istemek ve sormak gibi hususlar soru edatlarının biriyle olmaktadır.

B) İstifhâm Edatları ve Vazifeleri

1) İstifhâm Edatları

İstifhâm edatları on bir tane olup bunların iki tanesi harf, dört tanesi isim ve beş tanesi ise zarftır. Harf olan soru edatları: “هَلْ ve أَلْ” olup genel olarak “mı-mi” anlamına gelirler. İsim olanlar: “مَنْ: kim”, “مَا: ne”, “كَيْفَ: nasıl”, “كَمْ: kaç” dır. Zarf olanlar ise: “أَيْنَ: nerede”, “مَتَى: ne zaman”, “أَيَّانَ: ne zaman”, “أَيْنَ: nerede”, “أَيُّ: hangi”, soru edatlarıdır (el-Kazvînî, t.y.:55). Harf olan “هَلْ ve أَلْ” hariç isim olan istifhâm edatları cümlede âmil olmaktadır. (İbn Cinnî, t.y.:227-228).

İbn Mâlik et-Tâî (ö. 672/1274)'ye göre; istifhâm edatları cümlede başında gelirler ve cümlede başında gelmesi zorunludur. (İbn Hişâm, 1992:I, 83). Bu edatların asıl ve umumi olanı hemzedir. Bu harfin asıl olması, “فَ، ثُمَّ وَ” gibi atıf harflerinden önce gelmesinden dolayıdır (el-Murâdî, 1992:31). Hemzenin atıf harflerinden önce gelmesine şu örnekleri verebiliriz; ﴿أَوْلَمْ يَسِيرُوا﴾ “Onlar gezmediler mi?” (Rûm, 30:9). ﴿أَفَلَا تَتَعَلَّمُونَ﴾ “Artık akıl etmez misiniz?” (Bakara, 2:44). ﴿أَنْتُمْ إِذَا مَا وَقَعَ﴾ “Yoksa azap meydana geldiği zaman mı?” (10/Yûnus, 10:51). Bu örneklerde, aslında atıf harfleri, hemzenin önüne geçmesi gerekiyordu; çünkü bu cümleler matuf cümlelerdir. Ancak hemzenin asaleti korunarak atıf harflerinden önce getirilmesi gözetilmek istenmiştir. Diğer soru edatları ise hemzenin aksine, atıf harflerinden sonra gelmektedir. (el-Murâdî, 1992:31).

ez-Zemahşerî (ö. 538/1143)'ye göre; “İstifhâm edatı hemzenin ve atıf harflerinin her birinin kendi yerinde gelmesi için hemzeden sonra yerine göre uygun bir cümle takdir edilmesi...” gerekmektedir. Bu görüşünü yukarıda vermiş olduğumuz ﴿أَفَلَا تَتَعَلَّمُونَ﴾ örneği ile bu şekilde ortaya koymaktadır.) ﴿أَنْتُمْ إِذَا مَا وَقَعَ﴾ “Cahillik edip akıl etmez misiniz?” (el-Murâdî, 1992:31).

2) İstifhâm Edatlarının Vazifeleri

İstifhâm edatları yaptıkları görevleri bakımından üç bölümde incelenebilir. (es-Suyûtî, 2009:IV, 5).

a) Tasdik Amaçlı Kullanılan هَلْ “hel” Edatı ve Özellikleri

1) هَلْ “hel” edatı, sadece tasdik amaçlı kullanılır. Bu soru edatıyla tasavvur amaçlı sorular sorulamaz (es-Sekkâkî, 2000:309).

Konunun daha iyi anlaşılması için tasdik ve tasavvur terimleri üzerinde kısaca duralım.

Tasavvur, müfredi anlamak için sorulan sorudur (Antâkî, t.y.:III, 245). Yani burada öğrenilmek istenen “isnad” içeren cümlenin tamamı değil, sadece müsnedün ileyh, müsned, mef’ûl, hâl veya zarf gibi öğelerden biridir. Bunlar da, isnad halinde olmadıkları zaman; tek başlarına bulduklarında müfred adını alırlar. Bunu şu örnekle açıklayabiliriz: (أَحَالِدُ فَارَ بِالْجَائِزَةِ أَمْ أُسَامَةَ؟) “Ödülü Halid mi yoksa Üsâme mi kazandı?” Bu soruda ödülün kazanılıp kazanılmadığı sorulmamaktadır. Çünkü ödülün kazanıldığı kesindir. Öğrenilmek istenen, “Ödülü kazanan kişi Halid mi yoksa Üsâme midir?” sorusunun cevabıdır. Bu çeşit sorulara cevap verirken “نَعَمْ” veya “لَا” sözlerinden biriyle değil, hakkında soru sorulan şey belirlenerek yapılmalıdır. Diğer bir ifadeyle böyle bir soru yönelten kimse, muhataptan kazanan kimsenin belirlenmesini istemektedir. Muhatap da “Halid” veya “Üsâme” diyerek kendisine yöneltilen soruya cevap vermiş olmaktadır (el-Mâlekî, 1985:45).

Tasdik, hükmün durumunu öğrenmektir (Antâkî, t.y.:III, 244). Yani müsned ile müsned ileyh arasındaki ilişkinin hükmü bilinmemekte ve bu hüküm öğrenilmek istenmektedir (el-Kazvî, t.y.:133). Kendisine bu tarzda soru yöneltilen muhatap, müsbet (olumlu) cevap verecekse “نَعَمْ: evet”, menfi (olumsuz) cevap verecekse “لَا: hayır” şeklinde cevap verir (İbn Hişâm, 1992:I, 72). Bu konuyla ilgili olarak şu örneği verebiliriz; (أَيُنزَلُ التَّلْجُ شِتَاءَ فِي الصَّخْرَاءِ؟) “Kışın çöle kar yağar mı?” Burada öğrenilmek istenen çöle kışın karın yağıp yağmaması hükmünün gerçekleşip gerçekleş-

meyeceği hususudur. Bu soruya verilecek cevap da “نَعَمْ” veya “لَا” sözleriyle olacaktır (İbn Hişâm, 1992:I, 72).

2) Muzâri fiilin başına geldiği zaman fiilin anlamını “س” ve “سوف” varmış gibi şimdiki zamanı gelecek veya geniş zamana dönüştürür (Antâkî, t.y.:III, 245). Şu ayeti örnek olarak verebiliriz, (هَلْ أَذَلُّكُمْ عَلَى تَجَارَةٍ تُنَجِّيكُمْ مِنْ عَذَابِ الْيَمِّ؟) “Sizi can yakıcı bir azabtan kurtaracak, kazançlı bir yolu size göstereyim mi?” (Saff, 61-10). Ayette geçen “هَلْ” soru edatı, “أَذَلُّكُمْ” muzâri fiilinin başına gelip anlamını geniş zamana dönüştürmüştür.

3) “هَلْ” Soru edatı ile daha önce herhangi bir bilgi sahibi olunmayan şeyler hakkında soru sorulur. Bunu bir örnekle açıklayalım; (هَلْ فَنون) “Belâgat sanatlarını sevdiğin mi?” şeklinde soru soran kimsenin konu hakkında ön bilgisinin olmadığı ve bu sebeple “هَلْ” ile sorduğu anlaşılmaktadır. Aynı soru (أ فنون) “hemze” ile sorulacak olsaydı, soruyu soran kimse bu ifadeyle, senin hakkında belâgat sanatlarını sevdiğin düşüncesinde olduğunu ve bu düşüncesini sana doğrulamak istediği anlaşılırdı (Abbâs, 1997:183).

Şiirden İmru’u’l-Kays (ö. 520/565)’ın Muallaka’sından istifhâm ile ilgili şöyle bir örnek getirebiliriz;

(وَإِنَّ شِفَانِي عِبْرَةٌ مَهْرَاقَةٌ فَهَلْ عِنْدَ رَسْمِ دَارِسٍ مِنْ مُعْوَلٍ)

“Benim şifam bol bol gözyaşı dökmektir. Fakat silinip giden izlerin yanında ağlamak neye yarar?” (İbn Kuteybe, 1983:50). Şair burada daha önce herhangi bir şekilde bilgi sahibi olmadığını bu sebeple gelip geçici şeylere ağlamanın faydasızlığını vurgulamaktadır.

4) Yukarıda ifade ettiğimiz gibi hemze hariç diğer soru edatları atıf harflerinden sonra gelmektedir. “هَلْ” de bunlardan birisidir. Bunu bir örnekle açıklayalım,

(يَقُولُ ابْنُ آدَمَ: مَالِي مَالِي وَهَلْ لَكَ يَا ابْنَ آدَمَ مِنْ مَالِكَ إِلَّا مَا أَكَلْتُ فَأَقْنَيْتُ أَوْ لَيْسَتْ فَأَبْلَيْتُ أَوْ تَصَدَّقْتُ فَأَمْضَيْتُ....)

“Âdemoğlu malım, malım der, acaba ey Âdemoğlu, malından yeyip tükettiğin, giyiyip eskittiğin, sadaka verip ahirette karşılığını gördüğünden başka senin bir malın var mı?” (Müslim, 1992: Zühd 3-4). Bu hadiste

görüldüğü gibi “هَلْ” istifhâm edatından önce atıf harfi gelmiştir.

5) Olumsuz cümlelerin, şart edatlarının, atıf harflerinin ve “هَلْ” nin dahil olduğu cümlelerin başında “هَلْ” soru edatı gelmez (el-Murâdî, 1992:342). Aşağıda verdiğimiz örneklerde “هَلْ” soru edatının kullanımı yanlıştır. Bu cümlelerde “هَلْ” yerine “hemze” kullanılmalıdır. Aşağıdaki örneklerde olduğu gibi...

a. Olumsuz fiil cümlesinin başında gelmesine örnek; (هَلْ لَمْ تَقْرَأْ) “Onu okumadın mı?” (el-Galâyînî, 1993: III, 267).

b. Olumsuz isim cümlesinin başına gelmesine örnek; (هَلْ أَنَا لَسْتُ عَاقِلًا؟) “Ben akıllı değil miyim?” (İbn Hişâm, 1992:IV,328).

c. Şart edatlarının bulunduğu cümlelerin başında gelmesine örnek; (هَلْ إِنْ) “Ben kalkarsam sen kalkar mısın?” (İbn Mâlik et-Tâî, 1990:IV,88).

d. “هَلْ” edatının başında gelmesine örnek; (هَلْ إِنَّهُ لَشَاعِرٌ؟) “O şair midir?” (er-Râcihî, 1999:302).

6) İbn Mâlik (ö. 672/1273), el-Kisâî (ö. 189/805), el-Ferrâ (ö. 207/822) gibi bir kısım nahiv bilginleri “هَلْ” soru edatının “قَدْ” manasına gelebileceğini ifade etmektedirler. (el-Murâdî, 1992:344). Bunu ayetten bir örnekle açıklayalım; (هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ) “İnsan üzerinden uzun bir süre geçmedi mi” (İnsan, 76-1). Ayette geçen “هَلْ” soru edatı, “قَدْ” anlamında kullanılmış yani عَلَى (الْإِنْسَانِ) şeklindedir. (İbn Ya‘îş, 2001:I, 17).

7) “هَلْ”in özelliklerinden biri de “nefiy” anlamına gelmesidir. Bu durumda kendisinden sonra “إِلَّا” edatı gelir. İbn Hişâm (ö. 761/1360), “إِلَّا زَيْدٌ” cümledeki istisnayı, “istisna müferrağdır” şeklinde tarif eder. Bu istisna çeşidi “nefiy” edatından sonra gelir. “Hemze” olumsuzluk manasına gelmediğinden dolayı burada hemzenin soru edatı olarak gelmesi doğru olmaz. Doğrusu, (هَلْ قَامَ) “Ancak Zeyd ayağa kalkmıştır.” şeklinde olmalıdır (İbn Hişâm, 1992:IV, 334).

‘Ayetten de şu örneği verebiliriz; (وَهَلْ نُجَازِي) “Biz nankörden başkasına ceza mı veririz?” (Sebe’, 34-17). Burada “هَلْ”, nefiy edatı“لا” anlamındadır. (el-Murâdî, 1992:342).

8) “هَلْ” soru edatından sonra bazen “أَمْ” edatı geldiği görülebilir. Nahiv âlimleri buna “أَمْ” munkati’ ismini vermektedirler ve bu şekilde gelmesi “idrab” için olduğunu yani “بَلْ: bilakis” anlamına geldiğini ifade etmektedirler. Bu çeşit kullanımlarda “أَمْ” edatının öncesiyle sonrası arasında benzerlik ve denklik bulunmaz (Abbâs, 1997:180). Şu ayeti örnek olarak verebiliriz, (قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَى وَالْبَصِيرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ خَلَقُوا كَخَلْقِهِ فَتَشَابَهُ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ) “De ki: Hiç kör ile gören bir olur mu yahut karanlıklar ile nûr bir olur mu? Yoksa Allah’a O’nun yarattığı gibi mahlûkat yaratan ortaklar buldular da yaratana benzer mi oldular?” (Ra’d, 13:16) Bu ayette “أَمْ” edatı öncesi ile sonrası arasında benzerlik ve denklik kurmak için değil “idrab” içindir (el-Galâyînî, 1993: III, 247).

b) Sadece Tasavvur Amaçlı Kullanılan Soru Edatları

“Hemze”nin dışındaki bütün istifhâm edatları, sadece tasavvur için gelirler. (İbn Hişâm, 1992:IV, 325). Aşağıda örnekleriyle beraber inceleyeceğimiz soru edatlarından “أَيُّ” mu’rab olup diğerleri mebnîdirler (Yusuf Hasan, 1978:202). Bunlar isim oldukları için cümlede onun bir ögesi olmaktadır (İbn Ya‘îş, 2001:I, 17).Bunu bir misalle açıklayalım: (مَتَى؟) “Ne zaman gittin” sorusunun cevabı (دَهَيْتُ صَبَاحًا) “Sabahleyin gittim.” şeklinde olur. Dikkat edilirse, soru edatı “متى”nin cevabı, “صَبَاحًا” kelimesidir ve cevap cümlesinde mef’ûlün fihi olmaktadır. Öyleyse bunun sorusu olan “متى” edatı da “دَهَيْتُ” fiilinin mef’ûlün fihi olur (Yusuf Hasan, 1978:204).

Şimdi bu soru edatlarını sırayla ele alalım:

1) “أَيُّ شَيْءٍ” anlamında “مَا” isim olan “مَا” edatı, (Soyupek, 2011:219). olup bu edat ile akıllı olmayan cinslerin fertleri sorulur. İsim olduğundan dolayı diğer isimler gibi i’rabda mahalli vardır. (es-Sekkâkî, 2000:310). Kullanıldığı yerler şöyledir:

a) Bir ismin açıklanmasını veya şerhini istemek için kullanılır. Bunu bir örnekle açıklayalım, (ما النَّضَارُ) “Nüdâr nedir?” şeklinde bir soru yöneltildiğinde; (ذَهَبٌ) “altın” kelimesini zikretmekle cevap verilir ya da “Her şeyin özünden elde edilen şeydir.” şeklinde şerhi yapılarak açıklanır. (Habenneke, 1996:202).

b) Müsemmanın (kendisine isim verilen şeyin) hakikatının açıklanmasını istemek: Örnek; (مَا الْحَسَدُ؟) “Haset nedir?” Burada “hased” kelimesinin hakikati sorulmaktadır. Bu soruya da, (تَمَنَّى زَوَالِ النِّعْمَةِ عَنِ الْمَحْسُودِ) “Haset edilen kimsenin elinde bulunan nimetin yok olmasını temenni etmektir.” şeklinde cevap verilir (Habenneke, 1996:203).

c) Bir şeyin sıfatı, özel ve genel durumunu öğrenmek için bu edatla sorularak açıklanmak istenir. Bunu ayetten bir örnekle gösterelim; (وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسَى) “O sağ elindeki de ne Ey Musa?” (Tâhâ, 20:17). sorusuna karşı Musa: (قَالَ هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّؤُا عَلَيْهَا وَ أَنَا أَسْأَلُ بِهَا عَلَىٰ عِبَادِي وَلِيَ فِيهَا مَلْأَبٌ أُخْرَىٰ) “O âsam, üzerine dayanırım ve onunla davarlarımı yaprak çırparım, benim ona daha başka ihtiyaçlarım da vardır.” (Tâhâ, 20:18). diyerek âsanın özel ve genel durumlarıyla cevap vermiştir. (el-Herevî, 2000:II, 852).

2) مَنْ وَ مَنْ ذَا : Akıllı varlıklar için soru edatı olmaktadır (el-Hâşimi, t.y.:92). Mesela, (مَنْ فَعَلَ) “Bunu kim yaptı?” (مَنْ ذَا مُسَافِرٍ) “Yolcu kimdir?” cümlelerinde işi ve yolculuk yapan kimseyi belirlemek için sorusu sorulmuştur. Şu âyette, (وَمَنْ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ) “Günahları Allah’tan başka kim mağfiret eder?” (Â-i İmrân, 3:135). Burada “من”le günahları bağışlayanın sadece Allah olduğu “من” edatıyla belirlenmiştir. Bu cümledeki “مَنْ” soru edatının i’rabını şöyle yapabiliriz: (مَنْ يَغْفِرُ) (اللَّهُ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ) sorusunun cevabı şeklinde olur. Cevap cümlesindeki soru edatı “من”nin cevabı, “الله” lafzı olup mübtedadır. Öyleyse “مَنْ” de mübtedadır, sonucuna varırız. (İbn Ya’îş, 2001:I, 423).

3) مَتَى: Geçmiş ve gelecek zamanda soru sormak için kullanılır (Yusuf Hasan, 1978:202). İsim olduğundan dolayı diğer isimler gibi i’rabda mahalli vardır (es-Sekkâkî, 2000:313). Bu konuya ayetten bir örnek verecek olursak,

(مَتَى نَصْرُ اللَّهِ) “Ne zaman Allah’ın yardımı?” (Bakara, 2:214). Şiirden de ‘Amr b. Kulsûm (ö. 600 [?])’un Muallaka’sından söz konusu olan bu edat için şöyle bir örnek getirebiliriz: (تَهَدَّدْنَا وَ أُوْعَدْنَا رُوَيْدًا مَتَى كُنَّا لَأَمِّكَ مَقْتُونِيَا) “Bizi tehdit edip gözdağı verirken biraz yavaş ol bakalım, biz ne zaman senin annenin uşağı olduk?” (İbn Kuteybe, 1983:157).

IV) أَيَّانَ (مَتَى) manasında istifhâm edatıdır. Dehşetli ve önemi büyük meseleler için kullanılır. İsim olduğundan dolayı diğer isimler gibi i’rabda mahalli vardır (Yusuf Hasan, 1978:204). Şu ayeti örnek olarak verebiliriz: (يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسِيهَا) “Ne zaman demir atacak” diye sana kıyametten soruyorlar.” (A’raf, 7:187).

V) كَيْفَ: edatı durum ve durumun tayini için kullanılır (ez-Zerkeşî, 1958:330). Sibeveyh bu edatın daima zarfiyet üzerine mansub olduğunu ifade etmektedir. (İbn Hişâm, 1992:III, 132). Bunu ayetten bir örnek ile açıklayacak olursak, (كَيْفَ نُنشِرُهَا ثُمَّ نَكْسُوها لَحْمًا) “Onları nasıl düzenliyor, sonra ona nasıl et giydirdiyoruz.” (Bakara, 2:259). Şiirden de Lebîd b. Rabî’a (ö. 41/661)’nın Muallaka’sından “كَيْفَ” için şöyle bir örnek getirebiliriz:

(فَوَقَفْتُ أَسْأَلُهَا وَ كَيْفَ سَأَلْنَا صُمًَّا خَوَالِدَ مَا بَيِّنُ كَلَامُهَا)

“Durup o (sevgiliyi) sordum. Gerçi konuşamayan ve sürekli (burada durup bundan sonra da) duracak olan sağıra sorumuz nasıl olur?” (İbn Kuteybe, 1983:194). İsim olduğundan dolayı diğer isimler gibi i’rabda mahalli olup, çeşitli i’rab yerlerinde bulunmaktadır. “كَيْفَ” soru edatının i’rabını bulabilmek için soruya verilen cevapta “كَيْفَ”nin karşılığı olan kelimenin i’rabını bilmek yeterlidir. (Yusuf Hasan, 1978:206). “كَيْفَ” edatının i’rabını basit bir cümle ile inceleyelim: (كَيْفَ جِئْتُ) “Nasıl geldin?” şeklinde sorulduğunda (جِئْتُ مَاثِيًا) diye cevap verilir. Cevap cümlesinde “كَيْفَ” nin karşılığı “مَاثِيًا” dir ve “hâl” olur. Öyleyse, “كَيْفَ” de “hâl”dir (Antâkî, t.y.:III, 195).

VI) أَيْنَ: Mekânın belirlenmesi için kullanılır. İsim olup fetha üzerine mebnîdir. Diğer isimler gibi i’rabda mahalli vardır (es-Sekkâkî,

2000:315). Bunu ayetten bir örnek ile açıklayacak olursak, ﴿أَيْنَ شَرَكَاؤُكُمْ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَرْعُمُونَ﴾ “Nerede iddia ettiğiniz ortaklarınızı?” (En’âm, 6:22). Ayetinde “أَيْنَ” nerede anlamına kullanılmıştır.

Şiirden de Lebîd b. Rabî’a (ö. 41/661)’nın Muallaka’sından bir örnek getirebiliriz: ﴿مَرِيَّةٌ حَلَّتْ بِفَيْدٍ وَجَاوَرَتْ أَهْلَ الْحِجَارِ فَأَيْنَ مِنْكَ مَرَامُهَا﴾ “(Sevgilim Nevâr) Murre kabilesindedir. (Bazen) Feyd’de ikamet eder, (bazen de) Hicazlılara komşu olur. Peki ya sen nerede, onu kendine râm etmek nerede?” (İbn Kuteybe, 1983:194).

VII) أَيْنَ: Bu soru edatı üç anlamda olup şöyle özetlenebilir: (ez-Zerkeşi, 1958:249).

a) مِنْ أَيْنَ: “Nereden?” anlamına gelmektedir. Buna ayetten bir örnek verelim, ﴿قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكَ هَذَا﴾ “(Zekeriyya) Ey Meryem! Bu sana nereden dedi.” (Âl-i İmrân, 3:37). Ayette geçen ﴿مِنْ أَيْنَ لَكَ هَذَا﴾ ifadesi, ﴿أَنَّى لَكَ هَذَا﴾ anlamındadır.

b) كَيْفَ: “Nasıl?” anlamına gelmektedir ve bunu ayetten bir örnekle açıklayalım; ﴿قَالَ رَبِّي أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ﴾ “(Zekeriyya): Ey Rabbim! Benim için bir oğul nasıl olur? dedi.” (Âl-i İmrân, 3:40). Ayette geçen ﴿أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ﴾ ifadesindeki “كَيْفَ” anlamına olup ﴿كَيْفَ كَيْفَ يَكُونُ لِي غُلَامٌ﴾ şeklindedir.

c) أَيْنَ: “Nerede” anlamında olup, bir örnekle açıklarsak ﴿هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرُوهُمْ فَاذْهَبُوا إِلَى اللَّهِ أَنَّى يُؤْفَكُونَ﴾ “Onlar düşmandırlar, onun için onlardan sakın! Onları Allah gebertsin, nerede çevriliyorlar!” (Münafikûn, 63:4). Ayette geçen ﴿أَيْنَ يُصْرَفُونَ وَ أَيْنَ يُؤْفَكُونَ﴾ ifadesi ﴿أَنَّى يُؤْفَكُونَ﴾ anlamındadır.

VIII) كَمْ: Bir şeyin adedini ve cinsini öğrenmek için kullanılan bu edatın aslı (أَكْم) şeklinde iken ifadede kolaylık olsun diye tahfifleştirildi. (es-Sekkâkî, 2000:312). Bu edat, delalet ettiği şeyin hakikatini yani cinsini ve sayısını tek başına açıkça ortaya koyamadığından dolayı mübhem/kapalı bir kelimedir. Bu kapallılığını gidermek için bir temyize ihtiyaç duyar. (Antâkî, t.y.:III, 189). “كَمْ”i istifhâmiyye ve haberiyye olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. “كَمْ”i istifhâmiyyeye şöyle bir örnek verebiliriz, ﴿كَمْ قَلَمًا إِشْتَرَيْتَ﴾ “Kaç kalem satın aldın?”

“كَمْ”i haberiyye için de Züheyr b. Ebî Sulmâ (ö.608 [?])’nın Muallaka’sından bir örnek getirelim;

﴿جَعَلَنَ الْفَقَانَ عَنْ يَمِينٍ وَ حَزَنَهُ وَ كَمْ بِالْفَقَانَ مِنْ مُجَلٍّ وَ مُحْرَمٍ﴾

“el-Kanânı ve sarp yerlerini sağa aldılar, el-Kanân’da nice dostumuz da düşmanımız da var.” (İbn Kuteybe, 1983:76).

Nahiv âlimlerinin büyük bir kısmı, istifhâm edatları “أَيَّ” hariç kendisinden sonra gelen isimlere muzaf olmayacağına dair görüş birliği yapmıştır. İbn Hişam da bu görüştedir. O’na göre; “أَيَّ” hariç istifhâm isimleri, şart isimleri ve ism-i mevsuller hiçbir zaman muzaf olmazlar.” açıklamasında bulunup konuyu şu örnekle açıklamaktadır, ﴿بِكَمْ دِرْهَمٍ﴾ “Kaç dirheme satın aldın?” (İbn Mâlik, 1982:1705). kelimesi mahzup olan “مِنْ” harf-i cer ile kesre olmuştur. “كَمْ” istifhâm edatının muzaf olmasıyla değildir (İbn Hişam, 1992:IV, 27).

Nahiv bilginlerine göre, bu edat isim olduğundan dolayı diğer isimler gibi i’rabda mahalli vardır. Cümledeki konumuna göre merfu, mansub ve mecrur olur. Mebni olmasından dolayı da i’rabını mahallen alır (Habenneke, 1996:268). “كَمْ” soru edatının i’rabını bulabilmek için soruya verilen cevapta “كَمْ”in karşılığı olan kelimenin i’rabını bilmek yeterlidir (Akdağ, 2016:348). Bunu birkaç örnekle açıklamaya çalışalım.

Mef’ûlün bih olmasına örnek; ﴿كَمْ كِتَابًا قَرَأْتَ﴾ “Kaç kitap okudun?” sorusunun cevabı ﴿قَرَأْتُ﴾ “Otuz kitap okudum” dur. Bu cümledeki “ثَلَاثِينَ” kelimesi soru cümlesindeki “كَمْ”in cevabı olup mef’ûlün bihtir. Bu durumda soru cümlesindeki “كَمْ” de mef’ûlün bihtir (Antâkî, t.y.:III, 190). Mübtedâ olmasına şöyle bir örnek verebiliriz; ﴿كَمْ لِيرَةً عَدَدْتُ﴾ “Kaç liran vardır?” sorusuna cevap verelim: ﴿عَدَدِي﴾ “Otuz liram vardır.” Bu cümlede “كَمْ”in cevabı “ثَلَاثُونَ” kelimesidir ve mübtedâdır. Bu durumda soru cümlesindeki “كَمْ” de mübtedâdır. Haber olmasına örnek;

﴿كَمْ رَجُلًا أَنْتُمْ؟﴾ “Siz kaç adamsınız?” Burada “كَمْ” edatı haberdir (Antâkî, t.y.:III, 190). Soruya verilen cevaptan i’rabının ne olduğu anlaşılmaktadır. Mastar olmasına örnek; ﴿كَمْ﴾

﴿مَرَّةً سَافَرْتَ؟﴾ “Kaç defa yolculuk yaptın? Ya da,

(كَمْ مَرَّةً سَفَرْتُ؟) “Kaç defa yolculuk yaptım?” şeklinde mastar olmaktadır. Soruya verilen cevaptan anlaşılmalıdır. Zarf olmasına örnek; (كَمْ سَاعَةً اسْتَعْلَمْتُ؟) “Kaç saat çalıştın? Veya şu şekilde gelebilir. (كَمْ سَاعَةً اسْتَعْلَمْتُ؟) “Kaç saat çalıştım?” gibi... Burada “كَمْ” edatı zarftır. Yine cevaptan hareketle anlaşılmalıdır. “كَمْ”den sonra gelen ifadeden temyiz ne olduğu anlaşılıyorsa temyiz düşürülebilir. Şu örnekte olduğu gibi; (كَمْ سَافَرْتُ؟) “Ne kadar yolculuk yaptın?” “كَمْ” Burada mef’ûlü mutlaktır. Çünkü yolculuğun kaç defa yapıldığı zımnem anlaşılmalıdır (Antâkî, t.y.:III, 190). Takdiri (كَمْ مَرَّةً سَافَرْتُ) şeklindedir.

IX) أي: Ortak yönleri bulunan iki şeyden birisini diğerinden ayırmak için kullanılır (el-Kazvîni, t.y.:232). Manasını, muzafı olduğu kelimedem (muzafun ileyhdem) alır. Başka bir ifadeyle, muzafı olduğu kelimenin türüne göre, akıllı veya akılsız varlıklardan, zamandan, haldem, mekândan ve sayıdan soru sorulabilir (Habenneke, 1996:269).

“أي”nün akılsız varlık hakkındaki soru şekline ayetten bir örnek verecek olursak, (قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً قُلْ اللَّهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَ بَيْنَكُمْ) “De ki: Hangi şeyin şahitliği en büyüktür? De ki: Allah benimle sizin aranızda şahittir.” (En’âm, 6:19). “أي” edatının hal oluşuna ‘Amr b. Kulsûm’un Muallakasından bir örnek getirelim, (بِأَيِّ مَشِينَةٍ عَمَّرَى بِنَ هُنْدٍ تُطِيعُ بِنَا الْوَشَاةَ وَتَزْدَرِينَا) “Ey Hind oğlu ‘Amr! Nasıl oluyor da, ispiyonculara kulak verip bize hakaret edebiliyorsun?” (Ceviz-Demirayak, 2010:137). “أي” isim olduğundan dolayı diğer isimler gibi i’rabda mahalli vardır (İbn Ya’îş, 2001:I, 21). İ’rabdaki durumunu şu örnekte inceleyelim: (أَيُّكُمْ هُوَ التَّلْمِيزُ) “Hanginiz öğrencidir?” Bu sorunun cevabı da “Ahmet öğrencidir.” şeklinde olur. Cevap cümlesindeki “أَحْمَدُ” soru cümlesindeki “أي”nün cevabıdır ve mübtedâdır. O halde “أي” de mübtedâdır (el-Kazvîni, t.y.:232).

3) Hem Tasdik Hem de Tasavvur Amaçlı Kullanılan Soru Edatı “hemze”

“Hemze” hem tasdik hem de tasavvur amaçlı (es-Suyûtî, 2009:II, 211). kullanılan soru edatı olup “هل” soru harfinin sahip olduğu bütün özellikleri de içine almaktadır (Cârim-Emîn, t.y.:I, 411).

Bu edatın kendine has bazı özellikleri vardır. Bunları maddeler halinde sıralayabiliriz:

I). Cümlelerin Başına Gelir.

Hemze, isim ve fiil cümlelerinin her ikisinin de başına gelmektedir (el-Mâlekî, 1985:44).

Şu örneklerde görüldüğü gibi: (أَقَامَ زَيْدٌ؟) “Zeyd ayakta mı?” ve (أَقَامَ زَيْدٌ؟) “Zeyd ayağa kalktı mı?”

II) Sorulan şey, Daima Hemzedem Sonra Gelir (ez-Zerkeşî, 1958:178).

Sorulup öğrenilmek istenen şey daima hemzedem sonra gelmesi gerekir (Abbâs, 1997:171).

Bu konuyu değişik örneklerle açıklayalım, Çaydanlıkta çay mı yoksa kahve mi olduğu bilinmediğinde; (أَشَايَ فِي الْإِبْرِيْقِ أَمْ) (Aşayi fi l-ibrîq am) “Çaydanlıkta çay mı yoksa kahve mi vardır?” şeklinde sorulması gerekir. Muhammet’in yolculuktan geldiği biliniyor ama uçakla mı yoksa arabayla mı geldiği bilinmediğinde; (أَجَاءَ مُحَمَّدٌ بِالطَّائِرَةِ أَمْ بِالسَّيَّارَةِ؟) (Ağâe muhmedun bilatâirâe am bilseyyâre?) Soru hemzesinden hemen sonra fiilini getirmek doğru olmaz. Çünkü Muhammet’in geldiği bilinmemektedir. Tasavvur için sorulan şey, soru hemzesinden hemen sonra gelmesi gerektiğinden şu şekilde sorulması gerekirdi; (أَبَالطَّائِرَةِ جَاءَ مُحَمَّدٌ أَمْ بِالسَّيَّارَةِ؟) (Abalpatâirâe ağâe muhmedun am bilseyyâre?) “Muhammet uçakla mı yoksa arabayla mı geldi?” Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi sorulan şey, daima hemzedem sonra gelmektedir.

İmru’u’l-Kays (ö. 25/645)’in Muallakasından da konuyla ilgili şu örneği getirebiliriz,

(أَصَاحَ تَرَى بَرْقًا أُرِيكَ وَ مِیْضَهُ كَلْمَعِ الْيَدَيْنِ فِي حَبِيٍّ مَكَّلٍ)

“Taç giymiş kat kat bulutların içerisinde hareket eden iki elin parlayışı gibi çakışını sana gösterdiğim şimşegi görüyor musun, arkadaş?” (Ceviz-Demirayak, 2010:49). Bu

misalde de görüldüğü gibi sorulan şey soru edatından sonra gelmektedir.

III) Hemze Tasavvur İçin de Gelebilir

Hemze tasavvur için olduğunda, “أم” atıf harfinden sonra, hakkında soru sorulan ve hemzeden hemen sonra gelen öğeye denk veya benzer bir öğe getirilmelidir (el-Mâlekî, 1985:45). Anlam karmaşası olmaması için hakkında soru sorulan şeyin, hemen soru hemzesinden sonra gelmesine ve ayrıca muadilinin de “أم” atıf harfinden sonra gelmesine ve ona uygun olmasına özen gösterilmelidir. Örneğin; “yolcunun Zeyd mi yoksa Amr mı olduğu” öğrenilmek istendiğinde şöyle sorulur: (أزيد مسافر أم (Zeyd mi yoksa Amr mı yolcudur?)) Burada عمرو kelimesi, زيد kelimesinin dengi ve benzeridir. Çünkü her ikisi de müsnedün ileyhdir. Bu soruyu şöyle sormamız uygun değildir: (أمسافر زيد أم عمرو?) Bu sorudaki denkler (عمرو ve مسافر) birinin iş, oluş ve davranış göstermesi diğerinin de isim olması bakımından uyumsuzdurlar. Şayet müsnedün ileyh değil de müsned sorulacak olursa bu takdirde hemzeden hemen sonra gelmiş olan müsnedün durumuna benzer veya dengi olarak iş, oluş, davranış gösteren bir kelime olması gerekir. Örneğin, bu soruyu şöyle sormamız mümkündür: (أمسافر زيد أم مقيم?) “Zeyd yolcu mu yoksa mukim midir?” (Abbâs, 1997:172). Hakkında soru sorulan şeyin muadili, muhatab tarafından algılanıyorsa muhatabın anlayışına dayanarak muadilin hazf edilmesi mümkündür (el-Mâlekî, 1985:45). Örnek; “Muhataptan babasının evde olup olmadığı” öğrenilmek istendiğinde şöyle sorulur: (أفي الدار أبوك?) “Baban evde midir?” Aslında bu soru şöyle sorulmalıydı: (أفي الدار أبوك أم في العمل?) “Baban evde mi yoksa işte midir?” Burada soruyu soran muhatabın anlayışına itimat ederek muadili hazf etmiş olmaktadır (Abbâs, 1997:172).

IV) Hemze Atıf Harflerinden Önce Gelir
Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi hemze atıf harfleriyle birlikte geldiğinde, asıl olması sebebiyle, atıf harflerinden önce gelmektedir (ez-Zerkeşî, 1958:173). Abbâs’ın konuyla ilgili görüşü şu şekildedir: Hemze, istifhâm edatlarının en asılı olması sebebiyle atıf

harflerinin kendisinden önce gelmesi mümkün değildir (Abbâs, 1997:175).

Bunu bir örnekle açıklayalım, (أَقْمَنَ كَانَ عَلَى بَيِّنَةٍ ﴿ Ya o kimse onlara benzer mi ki, o artık Rabbinden bir delil üzerinde bulunmuş, hem bunu O’ndan bir şahid takip ediyor,...” (Hûd, 11:17). Ayette soru edatı olan hemze, atıf harfi olan “ف” den önce gelmiştir.

Diğer istifhâm edatları ise atıf harflerinden sonra gelmektedirler. Örnek;

(فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَ جِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ ﴿ Her ümmetten bir şahid getirdiğimiz, seni de onların üzerine şahid getirdiğimiz vakit bakalım nasıl olacak!” (Nisâ, 4:41). Burada “كيف”, “ف” atıf harfinden sonra gelmiştir.

Buraya kadar istifhâm edatlarını örneklerle tanıtmaya çalıştık. Bu edatlar asıl anlamlarının dışında başka anlamlara da gelebilmektedir. Bunlara da değinmek yerinde olacaktır.

C. Soru Edatlarının Asıl Anlamlarının Dışında Kullanımları

İstifhâm’ın, esas manası olan “bilinmeyen bir şey hakkında bilgi istemek” olduğunu yukarıda belirtmiştik. Bunun yanında esas gayesinin dışında pek çok farklı manalar için de kullanılabilir (el-Kazvîni, t.y.:234-241).

el-Murâdî (ö. 749/1348), “İstifhâm’ın hakiki manası asıl olmakla birlikte yerine göre başka manalar da murat edilebilir.” (el-Murâdî, 1992:31). şeklinde bir ifadede bulunmaktadır.

Bunların en önemlileri şunlardır:

1) Emir (الامر)

İstifhâmın hakiki manasından çıkıp emir manasına gelmesidir (es-Sübki, 2003:I, 461). Şu âyeti örnek olarak verebiliriz, (وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً أَتَصْبِرُونَ ﴿ Bir de bazınızı diğerine bir fitne kılmışızdır ki bakalım sabredecek misiniz?” (Furkân, 25:20). Bu ayette ki “أَتَصْبِرُونَ” ifadesindeki istifhâm edatı “إِصْبِرُوا” cümlesi emir manasında olup “sabrediniz” anlamına gelmektedir (Ebû Hayyân, 2000:VIII, 95).

2) Nehiy (النهي)

İstifhâm hakiki manasından çıkıp nehiy anlamına gelebilir. Yani istiğla yoluyla bir fiilin yapılmaması soru edatıyla talep edilebilir (Atîk, 2009:I, 107). Bunu bir örnekle açıklayacak olursak; ﴿ اَلتَّخَشُّوْنَهُمْ فَاَللّٰهُ اَحَقُّ اَنْ تَخْشَوْهُ ﴾ “Yoksa onlardan korkuyor musunuz? Eğer mü’minseniz, daha önce Allah’tan korkmalısınız.” (Tevbe,9:13). Bu ayette “اَلتَّخَشُّوْنَهُمْ” ifadesinde geçen istifhâm edatı olan hemze, aslında (اَلتَّخَشُّوْنَهُمْ) “Onlardan korkmayınız?” manasına olup, nehiy ifade eder (Habenneke, 1996:291).

3) Eşitlik (التسوية)

Bu üslupla, eşitlik manası istifhâm yoluyla ifade edilir. Bu edat aynı zamanda kendisinden sonra gelen kelimeye master manası verir ve muadili de zikredilir (İbnu’l-Verâk, 1999:455).

Bu konuya örnek olarak şu ayeti verebiliriz; ﴿ اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا سَوَآءٌ عَلَيْهِمْ ءَا اَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴾ “O küfre saplananları uyarsan da uyarman da birdir. İmana gelmezler.” (Bakara, 2:6). Küfre düşenler daha önce kendilerinin uyarıldıklarını biliyorlar ama buna rağmen küfürlerinde ve inatlarında ısrar ediyorlardı. Bundan dolayı buradaki (اَلنَّذْرَتُهُمْ) ifadesinin başındaki “أ” hemze edatı, eşitlik manasındadır (et-Taberî, 2001:I, 264).

4) Olumsuzluk (النفى)

İstifhâm edatları nefiy manasında gelebilirler. Bu durumda kendilerinden sonra gelen cümlelerin manalarını menfiye çevirirler. Eğer mazi fiil cümlesinin başına gelirse (لَمْ يَكُنْ) “olmadı”, muzari fiil cümlesinin başına gelirse (لا يكون) “olmaz” manasında olurlar (el-Bedevî, 2005:126). Kur’ân-ı Kerim’de istifhâm edatının olumsuzluk manasına geldiğine dair pek çok örnek bulunmaktadır. Bunlardan bir kaç tanesine göz atalım; ﴿ فَمَنْ يَهْدِيْ مَنْ اَضَلَّ اللّٰهُ ﴾ “Artık Allah’ın şaşırttığını kim yola getirebilir?” (Rûm, 30:29). Burada geçen istifhâm edatı (لا هادي لمن اضل الله) “Allah’ın şaşırttığını yola getiren hiç kimse olamaz” anlamındadır (el-Alûsî, 1995:VII, 379). Yine şu ayeti kerîme ﴿ اَفَاَنْتَ تَتَّقِدُ مَنْ فِي النَّارِ ﴾ “Artık o

ateşteki kimseyi sen mi çıkaracaksın?” (Zümer, 39:19). (ولست تنقذ من في النار). “Ateşteki kimseyi sen çıkaramazsın.” anlamına gelmek suretiyle nefiy ifade eder (ez-Zerkeşî, 1958:II, 328). Bu örneklerde istifhâm edatları, olumsuzluk manası içermektedirler (Atik, 2009:I, 75).

İstifhâmın olumsuzluk manasına geldiğine dair el-Bühturî (ö. 248/897)’den bir örnek getirebiliriz,

﴿ هَلْ الدُّهْرُ اِلَّا عَمْرَةٌ وَاَلْجَلُوْهَا وَاَشْيَا وَاَلْاَضِيْقَةُ وَاَنْفَرَا جَهَا ﴾

“Dünya sıkıntı ve o sıkıntının süratle ortadan kalkmasından başka bir şey midir? Ve o sıkıntı olup sıkıntının ortadan kalkmasıyla onun ardından rahatlığın meydana gelmesinden başka bir şey değildir.” (Cârim-Emîn, t.y.:197). Bu örnekte geçen istifhâm “olumsuzluk” manasını ifade etmektedir.

5) İnkâr (hoş karşılamama) (الانكار)

Sevilmeyen, hoşlanılmayan ve kabul edilmeyen bir durumu istifhâm yoluyla ifade etmektir (İbn Manzûr, 1990:III, 273). İstisna edatı, nefiy edatlarının biriyle geldiği gibi, inkâr manasında kullanılan istifhâm edatlarıyla da gelebilmektedir (es-Suyûtî, 1988:328). Olumlu cümlelerin başına geldiklerinde manalarını olumsuza çevirirler. Örnek: ﴿ فَهَلْ يَهْلِكُ اِلَّا الْقَوْمُ الْفَاسِقُوْنَ ﴾ “Demek ki, helak edilecek başka değil, ancak taatten çıkmış fasıklar güruhudur (Ahkâf, 46:35). et-Taberî (ö. 310/923)’ye göre, âyette geçen (هل) istifhâm edatı, nefiy (ما) anlamında olup takdiri; ﴿ فَمَا يَهْلِكُ اِلَّا الْقَوْمُ الْفَاسِقُوْنَ ﴾ “Ancak fasık kavimler helak olur.” Anlamındadır (et-Taberî, 2001:XXI, 178). Olumsuz cümlelerin başında geldiğinde olumlu mana katar (Habenneke, 1996:263). Olumsuz cümlelerin başına geldiğinde manalarını olumluya çevirdiğinin örneği şudur: ﴿ اَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيْمًا فَاَوَى ﴾ “Seni öksüz bulup da barındırmadı mı?” (Duha, 93:6).

İnkâr, tekzîbî ve tevbîhî olmak üzere ikiye ayrılır.

a) Tekzîbî İnkâr:

Tekzîbî inkâr, bir şeyin yalanlanmasını soru ifadesiyle ifade etmektir (Bulut, 215: 216). Örneğin: ﴿ أَفَأَصْفَاكُمْ رَبُّكُم بِالْبَنِينَ... ﴾ “Rabbiniz oğulları sizin için ayırıp seçti de,…” (İsra, 17:40). Bu ayette geçen istifhâm edatı ﴿لَمْ يَفْعَلْ﴾ (Rabb’in böyle yapmadı.” manasında olup inkârcıların uydurdukları şeyleri yalanlamaktadır (İbn Ebî Zemenîn, 2002:III, 22). Diğer bir örnek de; ﴿ أَنْزَلْنَاهَا وَأَنْتُمْ لَهَا ﴾ “Biz size onu istemediğiniz halde zorla mı kabul ettireceğiz?” (Hûd, 11:28). Buradaki istifhâm edatı ﴿لَا يَكُونُ هَذَا الْإِلْزَامَ﴾ “Zorlama olmaz.” manasındadır (es-Suyûtî, 1974:328).

b) Tevbîhî İnkâr:

Tevbîhî inkâr, kabul edilmeyen bir şeyin kınama da içermesine denir (el-Mâlekî, 1985:46). Allah’a iman ve itaati bırakıp başka şeylere tapan kimseler için ﴿ أَتَدْعُونَ بَعْلًا ﴾ “Siz en güzel yaratıcıyı bırakıp da Ba’le putuna mı çağırıyorsunuz?” (Sâffât, 37:125). ﴿ أَلَمْ تَرَ أَنِّي كَرِهْتُ الْحُرُوبَ وَ أَنِّي ﴾ “Savaşlardan hoşlanmadığımı ve geçen şeye de pişman olduğumu görmedin mi?” denilmesi bu kabildendir (Bakırcı, 2000:25).

Ebu’t-Tayyib el-Mütenebbî (ö 354/965)’nin, (Kâfûr el-İhşîdî (ö.375/968) için yaptığı bir methiyede söylemiş olduğu sözü inkâr konusuna örnek olarak getirebiliriz, ﴿ أَتَلْتَمِسُ الْأَعْدَاءَ بَعْدَ الَّذِي رَأَتْ ﴾ قِيَامَ دَلِيلٍ أَوْ وَضُوحَ “Düşmanların (bu kadar delil ve apaçık şahit) gördükten sonra, (Allah’ın seni galip kılacağına dair tekrar başka) apaçık bir delil ve bürhan mı isterler?” (Bolelli, 2001:227). Bu örnekteki istifhâm “inkâr” (yani hoş karşılamama) manasını ifade etmektedir.

6) Takrîr (التقرير)

Bir hükmü, istifhâm yoluyla muhataba itiraf ettirmek ve onaylatmaktır (İbn Hişâm, 1992:I, 95). İbrahim (a.s.)’in “Siz putlarınızı çağırırsanız onlar size cevap verebilecekler mi?” diye seslendiği müşrik kavmi için ﴿ قَالَ هَلْ ﴾ “İbrahim dedi ki: Onlar çağırduğunuz zaman işitirler mi?” İbrahim’in bu sorusu karşısında putperestler cevap vermekten aciz kaldılar. Sadece taklitçi

olduklarını söyleyerek şöyle dediler: “Hayır, onlar bizim dualarımızı işitmiyorlar, bize bir menfaat ve zarar da vermiyorlar. Ancak biz babalarımızın bunlara taptıklarını gördük ve biz de öyle yapıyoruz diyerek bir itirafta bulunmuş oluyorlar (et-Taberî, 2001:XVII, 589).

el-Bühturî, şöyle demiş:

﴿ أَلَسْتُ أَعْمَهُمْ جُودًا وَ أَرْكَا ﴾ هُمْ غُودًا وَ أَمْضَاهُمْ حُسَامًا؟

“Sen onların içinde çömertliği en yaygın olan, vücudu en kuvvetli ve kılıcı en keskin olan kimse değil misin?” (Cârim-Emîn, t.y.:I, 197). Bu örnekteki istifhâm “takrîr” (ikrâr ettirme) manasını ifade etmektedir.

7) Taaccüb (التعجب)

Taaccüb edilen şeyi istifhâm yoluyla ifade etmektir (Habenneke, 1996:278). Örneğin şu ayeti kerîmede taaccüb, istifhâm edatıyla ifade edilmiştir; ﴿ أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَ تَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ ﴾ “İnsanlara iyiliği emreder de kendinizi unuttur musunuz?” (Bakara, 2:44). Ayetteki ﴿ أَتَأْمُرُونَ ﴾ kısmındaki istifhâm, İsrail oğullarının âlimlerinin durumunun şaşılacak bir halde olduğunu ifade etmesi bakımından taaccüb ifade eder. Çünkü onlar halka yapmaları gereken görevlerinin üstünde daha fazla hayırlı ameller yapmalarını emrederek onların yükümlülüklerini genişletiyorlardı. Kendileri ise emrettiklerini yapmadıkları gibi farz olan görevlerini de terk etmişlerdi (ez-Zerkeşî, 1958:I, 330). Diğer bir örnek, ﴿ قَالَ أَبَشِّرْهُنِّي عَلَىٰ أَنْ مَسَّنِيَ الْكِبَرُ ﴾ “(İbrahim:) Bana ihtiyarlık çökmesine rağmen beni müjdeliyor musunuz?” (Hicr, 15:54). Burada da yine istifhâm edatı taaccüb manasındadır. Sanki İbrahim (as) şöyle demek istemiştir: ﴿ بِأَيِّ أُعْجِبَةُ نُبَشِّرُنِي ﴾ “Hangi hayrete düşürücü şeyle beni müjdeliyorsun?” (Fahrüddîn er-Râzî, 2000:XIX, 151).

8) Hatırlatma (التذكير)

Bir sözü, bir eylemi veya bir olayı muhataba istifhâm yoluyla hatırlatmaktır (ez-Zerkeşî, 1958:I, 178). Bu konuya şu ayeti örnek verebiliriz; ﴿ قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَ أَحْيَاهُ إِذْ أَنْتُمْ ﴾ “(Yusuf) dedi ki: Siz, cahilliğiniz yüzünden Yusuf ve kardeşine yaptıklarınızı

biliyor musunuz?” Yûsuf, 12:89). Yusuf (a.s.), geçmişte kardeşlerinin kendisine ve kardeşi Bünyamin'e karşı nasıl davrandıklarını istifhâm yoluyla hatırlatmaktadır. Buradaki hatırlatma ifadesi aynı zamanda serzeniş de içermektedir (el-Vâhidî, 2009: XII, 232). Diğer bir örnek de; ﴿ قَالُوا طَائِرُكُمْ مَعَكُمْ أَئِنْ ذُكِّرْتُمْ ﴾ “Elçiler şöyle cevap verdi: Sizin uğursuzluğunuz sizinle beraberdir. Size nasihat ediliyorsa bu uğursuzluk mudur?” (Yâsin, 36:19). Elçiler, belde halkından putlara tapmaktan vazgeçmelerini istediklerinde onlar, bu istekleri uğursuz saydılar. Belde halkına uğursuz saymalarının sebebi (İ) “hemze” istifhâm edatıyla hatırlatıldı eş-Şevkânî, 1993:VI, 157).

9) Övünmek (الافتخار)

İstifhâm edatlarının kullanıldığı diğer bir üslûp çeşidi de övünmek amacıyla kullanılmalıdır (ez-Zerkeşî, 1958:I, 331). Firavun'un, Musa (a.s.)'a karşı övünmesini dile getiren şu ayeti bu konuya örnek olarak verebiliriz ﴿ وَتَادَى فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ قَالَ يَا قَوْمِ أَلَيْسَ لِي الْأَنْهَارُ تَجْرِي مِنْ تَحْتِي أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴾ “Ve Firavun, kavminin içinde şöyle bağırdı: Ey kavmim! Mısır mülkü benim ve hep şu nehirler benim altımdan akıyor değil mi? Artık gözünüzü açsanız ya!” (Zuhruf, 43:51). Firavun, Musa (a.s.)'in davetinden ve mucizelerinden kavminin etkilenip ona tabi olmasından korktu. Kendisinin Musa'dan üstün olduğunu ve Mısır hükümdarının Musa'nın değil kendisinin olduğunu neredeyse açıklayamayacaktı ki üstünlüğünü istifhâm yoluyla ifade etmekte buldu (Habenneke, 1996:282).

10) Yüceltmek (التعظيم)

Mütekellimin gördüğü bir şeyin yüceliğini ve muhteşemliğini istifhâm yoluyla ifade etmesidir (ez-Zerkeşî, 1958:I, 332). Yüceltmek anlamına gelen istifhâm edatına şu ayeti örnek verebiliriz; ﴿ وَوَضِعَ الْكِتَابَ فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا مَا لَ هَذَا الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ كِتَابًا وَصَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَاهَا ﴾ “Kitap ortaya konmuştur: Suçluların onda yazılı olanlardan korkmuş olduklarını görürsün. Vay halimize! derler, bu nasıl kitapmış! Küçük büyük hiçbir

şey bırakmaksızın (yaptıklarımızın) hepsini sayıp dökmüş! ” (Kehf, 18:49). Günahkârların kıyamet gününde amel defterlerini aldıklarında bir de ne görsünler ki küçük olsun büyük olsun hepsini bu defterler içerisine almışlar. Onlar, hiçbir şeyi dışarıda bırakmayan bu defterlerin azâmetini ve fehâmetini istifhâm yoluyla ifade etmişlerdir (Habenneke, 1996:283).

Konuyla ilgili Ebu't-Tayyib'in mersiyesinden de bir örnek verelim:

﴿ مَنْ لِلْمَخَافِلِ وَالْجَحَافِلِ وَالسَّرَى فَقَدَتْ بِفَقْدِكَ نَبْرًا لَا يَطْلُعُ وَمَنْ التَّخَذَتْ عَلَى الصُّيُوفِ خَلِيفَةً ضَاعُوا وَمِثْلِكَ لَا يَكَادُ يُصْنَعُ ﴾

“Artık toplantılar, ordular ve gece baskınları için kim var? (Halk), seni kaybetmekle (tekrar) doğmayacak bir güneşi kaybetti. Misafirlere bakmak için halef olarak (yerine) kimi bıraktın? Onlar, zayi oldular (yok oldular), Senin gibiler, neredeyse zayi etmezler.” (Cârim-Emîn, t.y.:I, 197). Bu örnekte geçen soru edatı olan (مَنْ) “tazim ve yüceltme” manasını ifade etmektedir.

11) Dehşete Düşürmek (التهويل)

Korkunç ve dehşet verici bir şeyle karşılaşıldığında bu durumu istifhâm ile ifade etmektir (ez-Zerkeşî, 1958:I, 332). Örneğin şu ayeti kerimede; ﴿ الْحَاقَّةُ مَا الْحَاقَّةُ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحَاقَّةُ ﴾ “Gerçekleşecek gün. Nedir o gerçekleşecek gün? Gerçekleşecek gün sana dirayetle ne bildirdi?” (Hâkka, 69:1-3). Yüce Allah, kıyamet korkunç ve dehşet verici durumunu istifhâm yoluyla yani “ما” istifhâm edatını iki kere tekrar etmek suretiyle ifade etmektedir (İbn Âşûr, 2000:XXX, 449).

12) Tehdit Etmek (التهديد)

Mütekellimin istifhâm metoduyla muhatabını tehdit etmesidir (Atik, 2009:83).

Örneğin, Mürselât suresindeki şu ayette geçen istifhâm edatı tehdit manası içermektedir. ﴿ أَلَمْ نُهْلِكِ الْأَوَّلِينَ ﴾ “Helâk etmedik mi evvelkileri?” (Mürselât, 77:16). Allah, ilk asırlarda yaşamış mücrimleri hatalarından dolayı helak etti. Daha sonra gelen ümmetler de öncekiler gibi davranırlarsa onları da helâk edeceğine dair tehdidini istifhâm yoluyla anlatmaktadır (Atik, 2009:83). Diğer bir örnek ise âyette şu şekildedir. ﴿ أَنْتُمْ إِذَا مَا وَقَعَ أَمْنَتُمْ ﴾

(هَـ) “Başınıza belâ geldikten sonra mı O’na iman edeceksiniz.” (Yûnus, 10:51). Bu âyette geçen istifhâm edatı tehdit manasındadır (es-Semerkandî, 2010:II, 120). Kur’ân’da bu manaya gelen pek çok örnek vardır.

13) Uyarmak (التنبيه)

Uyarmak, gerçekte emrin kısımlarından olup emir sığasında kullanılan manaları istifhâm yoluyla ifade etmektir (Atik, 2009:84). Bu konuya şu ayeti örnek verebiliriz, ﴿ اَلَمْ تَرَ اِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ ﴾ “Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığına bakmaz mısın?” (Furkân, 25:45). Âyetin ﴿ اَلَمْ تَرَ اِلَى رَبِّكَ ﴾ başındaki istifhâm, أَنْظُرْ, emir sığalarının yerine gelip Allah’ın ayetlerinden olan bu ayete “bak, düşün, dikkat et” gibi uyarı anlamında kullanılmıştır (ez-Zerkeşî, 1958:I, 178). Konuyla ilgili olarak bir örnek daha verelim: ﴿ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ اَلُوْفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ ﴾ “Binlerce oldukları halde, ölüm korkusundan dolayı yurtlarından çıkıp gidenleri görmedin mi?” Bu kişilerden maksat “Vasît” ilinin yakınlarında bulunan “De-Verdan” kasabasının halkıdır. Halk, kasabada kolera hastalığı dehşet verici bir şekilde yayılmaya başlayınca ölüm korkusundan dolayı yurtlarını bırakıp kaçar. Kaçış esnasında Allah, onları önce öldürmüş sonra diriltmiştir. Âyet, halkın ibret alıp Allah’ın kaza ve kaderinden kurtuluşun olmadığını istifhâm edatıyla ifade etmektedir (es-Semerkandî, 2010:II, 120).

14) Bir Şeyin Geciktiğini Bildirmek (الاستبطاء)

İstibtâ, belirlenen bir zamanın, verilen bir sözün veya beklenen bir şeyin geciktiğini istifhâm yoluyla ifade etmektir (Habenneke, 1996:294).

Bir şeyin geciktiği manasına gelen istifhâma şu ayeti örnek olarak verebiliriz; ﴿ مَتَى نَصْرُ اللّٰهِ ﴾ “ Ne zaman Allah’ın yardımı?” (Bakara, 2:214). “(تَأَخَّرَ النَّصْرَ الْمَوْعُودَ بِهِ) ” İstifhâm edatı: “متى” Söz verilen yardım gecikti.” manasındadır. İnsan işte böyle aceleci bir varlıktır. Allah’ın hikmeti, aceleci olan insanın talepleriyle mutabık olmayabilir (İbn Hişâm, 1992:I, 197). Ebu’t-Tayyib el-Mütenebbî şöyle demiştir:

(حَتَّمَا نَحْنُ نُسَارِي النَّجْمَ فِي الظُّلْمِ وَ مَا سُرَاهُ عَلَى حُفَّتِ وَ لَا قَدَمٍ؟)

“Ne zamana kadar gece karanlığında yıldızlarla birlikte yürüyeceğiz? Çünkü o (yıldız) ne deve gibi tabanı (ayağı) üzerinde yürür. Ne de insan gibi ayak üzerinde yürür.” (Bolelli, 2001:228). Bu örnekte “حتى”ya bitişik olarak gelen “ما” soru edatı bir işin “yavaş yapıldığı” manasını ifade etmektedir.

15) Bilmezden Gelmek (التجاهل)

Tecâhül, daha fazla tanımayı istemek, itiraf ettirmek, hakir görmek, bilmiyormuş gibi davranıp değerini azaltmak vb. durumlar sebebiyle bilmezlikten gelme durumunu istifhâm yoluyla ifade etmeye denir (ez-Zerkeşî, 1958:I, 331).

Bilindiği halde bilinmiyormuş gibi davranılan duruma şu ayeti örnek olarak verebiliriz. ﴿ قَالُوا “Bunu bizim ilahlarımıza kim yapmış? Muhakkak o zalimlerden biridir, dediler.” (Enbiyâ, 21:59-62). İbrahim’in kavmi, putlarına yapılan tahkirin İbrahim (as) tarafından yapıldığını bildikleri halde bilmezlikten geldiklerini “من” istifhâm edatıyla ifade ettiler.

16) Küçümseme (التحقير)

Tahkîr, küçümseme ve alay durumunu istifhâm yoluyla ifade etmektir (Atik, 2009: I, 79). Bunu ayetten bir örnekle açıklayalım, ﴿ اِذْ رَاَوْكَ اِنْ يَتَّخِذُوْنَكَ اِلَّا هُزُوًا اَهْذَا الَّذِي بَعَثَ اللّٰهُ رَسُوْلًا ﴾ “Seni de gördükleri vakit sırf bir eğlence yerine tutuyorlar, Bu mu o Allah’ın peygamber diye gönderdiği? diyorlar.” (Furkân, 25:41). Ayette geçen (اَهْذَا) istifhâm edatı küçümseme ifade etmektedir. Putların ne fayda verici ne de zarar verici oldukları apaçık ortaya çıkmasına rağmen, putları savunarak Allah’ın peygamberini küçümsediler ve onunla alay ettiler. Küçümseme durumlarını da istifhâm yoluyla ifade ettiler (Habenneke, 1996:297). Ebu’t-Tayyib el-Mütenebbî, Kâfûr el-İhşîdî’yi (ö. 375/968) hicvederek onu tahkir ettiğinin gösteren şu ifadeye bakalım:

(مِنْ اَيَّةِ الطَّرْقِ يَأْتِي مِثْلَكَ الْكَرْمُ؟ اَيْنَ الْمَحَاجِمُ يَا كَافِرًا وَ الْجَلْمُ؟)

“Senin gibi birine cömertlik, hangi yollardan (nereden) gelir? Ey Kâfûr! (Kan) şişeleri nerede ve neşter nerededir? (Cârim-Emîn, t.y.:I, 197).

Bu örnekteki soru edatları olan “أي، أين” “küçümseme” manası ifade etmektedirler.

17) Alay Etme (التهكم)

Mütekellimin, muhatabıyla dalga geçmesi veya incitici sözler söyleyerek gülünecek duruma düşürme isteğini istifhâm yoluyla ifade etmesidir (İbn Hişâm, 1992:l, 96).

Örneğin hûd sûresinin 87. ayetindeki istifhâm edatı, alay etme manası içermektedir: ﴿ Ey Şuayb! Atalarımızın taptıklarını terk etmemizi namazın mı emrediyor? ﴾ (Hûd, 11:87).

Ebû Hayyân (ö. 745/1345) bu ayette geçen istifhâm edatının alay manasına geldiğini ifade ederek şu açıklamalarda bulunmuştur: Şuayb (AS), ümmetinden Allah’a ibadet etmelerini, putlara yaptıkları ibadetleri terk etmelerini, ölçüyü ve tartıyı tam yapmalarını istediğinde, ümmeti bu davete karşı çıktı. Karşı çıkmakla da kalmadılar: (أصلائك) “Namazın mı?” (أكان كثير الصلاة) “Namazı çok olan mı” gibi bunlara benzer sözler söyleyerek alay ettiler, eğlenceye aldılar kahkaha atıp gülüştüler (Ebû Hayyân, 1995:V, 253).

18) Serzeniş (العتاب)

Mütekellimin, bir şeyden pek de hoşnut olmadığını muhataba istifhâm yoluyla ifade etmesidir (Habenneke, 1996:280).

Şu ayette Allah’ın mü’minlere karşı yaptığı serzeniş örneği olarak verebiliriz;

﴿ أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴾ “İman edenlerin Allah’ı anma ve O’ndan inen Kur’ân sebebiyle kalplerinin ürpermesi zamanı daha gelmedi mi? Onlar daha önce kendilerine kitap verilenler gibi olmasınlar. Onların üzerinden uzun zaman geçti de kalpleri katılaştı. Onlardan birçoğu yoldan çıkmış kimselerdir.” (Hadîd, 57:16). Bu ayette, iman edenlerden bir grubun, iman etmelerinin üzerinden yeterli derecede vakit geçmesine rağmen kalpleri huşu ile dolması gerekirken tam aksine imanla bağdaşmayan işlere dalmaları istifhâm ile ifade edilerek serzenişte bulunmaktadır (Habenneke, 1996:280).

19) Çokluk (التكثير)

Mütekellimin, çok olan bir şeyi istifhâm yoluyla ifade etmesidir. Burada çoğunlukla kullanılan istifhâm edatı “كم” dir. Bu durumda “كم” edatı istifhâm edatı olmaktan çıkarak “كم”i haberiye adıyla ifade edilir (ez-Zerkeşi, 1958:l, 331). Bunu bir örnekle açıklayalım, ﴿ أَوْلَمْ يَرَوْا إِلَى الْأَرْضِ كَمْ أَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجِ كَرِيمٍ ﴾ “Yeryüzüne bir bakmadılar da mı biz onda her hoş çiftten ne kadar bitirmişiz? (Şuarâ, 26:7). Bu ayette Yüce Allah’ın yeryüzünde pek çok çeşit bitkiler bitirdiğini, istifhâm yoluyla ifade etmesinden anlamaktayız (Habenneke, 1996:287).

20) Teşvik (الترويجيب)

Teşvik, gerçekte emir sığasında kullanılır ama emir manasına gelen istifhâm yoluyla da kullanılabilir (Atik, 2009:84). Teşvik manasına gelen istifhama örnek olarak şu ayeti verebiliriz; ﴿ مَنْ ذَا الَّذِي يَفْرِضُ اللَّهُ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفُهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَبَيِّضُ وَ يُبْصِطُ وَ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴾ “Allah’a güzel bir borç verip (malını O’nun yolunda harcayıp) da karşılığını kat kat ilave edilmiş olarak geri alamayan kimdir? Allah darlık da verir, genişlik de. Hepiniz O’na döndürülüp götürüleceksiniz.” (Bakara, 2:245). Burada istifhâm “مَنْ” edatı, (اِرْعَبُوا) sığası yerinde gelmiştir. Haydin Allah’a güzel bir şekilde borç veriniz de bu borç karşılığında büyük bir sevap elde ediniz? (Habenneke, 1996:290).

Sonuç ve Öneriler

Kur’ân-ı Kerim’in Arapça olarak indirilmesinin ardından Arap dili daha büyük ilgi görmüş ve diğer dillere nazaran daha detaylı incelemelere tabi tutulmuştur. Bu çerçevede çalışmamız “Arapçada İstifhâm Edatları” konusunun, özellikle hem meânî ilmindeki hem nahiv ilmindeki yeri ve önemi hususunda daha belirgin olarak ortaya çıkmasına vesile olacaktır. Bu makale istifhâm edatlarının âyetlerde, hadislerde ve Arapça edebi metinlerde ne kadar düzenli, disiplinli ve çeşitli kullanıldığını ortaya koymaktadır.

İlahiyat fakültelerinde Arapça öğretimi meslekî öğretim açısından çok önem

kazanmıştır. Ancak Arapça ile ilgili yapılan uygulamalarda hâlen bazı eksiklerimiz bulunmaktadır. İstifhâm edatlarını derslerimizde öğretirken sadece hakiki manalarından bahsedip mecâzi anlamlarını bir kenara bırakmamız büyük bir eksikliktir. Çünkü bu eğitim yuvalarında yetişen öğrencilerin en önemli özellikleri hatipliktir. Hatip olan bir kimse, hitap ettiği kimselere sorular yönelttiğinde veya kendisine sorular yöneltildiğinde bunların mecâzi anlam içeriklerini de hemen kavraması gerekmektedir. Çalışmamız bu manada Arapça istifhâm edatlarının mecâzi yönden zenginliğini de ortaya koymaktadır.

İstifhâm edatlarının asıl anlamları dışında kullanımı bilinmezse cümlelere yanlış veya farklı anlamlar verilebilir. Bu ise özellikle ayet ve hadislerin yanlış anlaşılmasına sebep olacağından geri dönülmez vahim hatalara sebep olur. Bundan dolayı istifhâm edatlarının doğru kullanılması ve anlaşılması mühimdir.

Kaynakça

Abbâs, F.H (1997), *el-Belâğatu Funûnuhâ ve Efnânuhâ 'İlmu'l-Meânî*, Dâru'l-Furkân, Yermûk.

Abbâs, H. (t.y.), *en-Nahvu'l-Vâfî*, Dâru'l-Meârif, Mısır.

Akdağ, H. (1987), *Arap Dilinde Edatlar*, Konya.

el-Cârim, A.-Emîn, M. (t.y.), *en-Nahvu'l-Vâdih fî Kavâ'idî'l-Luğati'l-'Arabiyye*, ed-Dâru'l-Mısriye, y.y.

el-Alûsî, Ş.M. (1995), *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kurâni'l-'Azîm ve's-Seb'u'l-Mesânî*, (tah. Ali Abdilbârî Atıyye), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut.

Antâkî, M. (t.y.), *el-Muhît fî Usûli'l-'Arabiyye ve Nahvihâ ve Sarfihâ*, Beyrut.

Atîk, A. (2009), *İlmu'l-Meânî*, Dâru'n-Nehda, Beyrut.

Bakırcı, S.-Çöğenli, M. S. (2000), *Arapça Edatlar Sözlüğü*, Erzurum.

el-Bedevî, A. B. (2005), *Nehdâ Mısır*, Kahire.

Bolelli, N. (2001), *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, İstanbul.

Bolelli, N. (2006), *Mu'cemu Mustalahâtî'n-Nahvi ve's-Sarfi*, Yasin Yayınevi, İstanbul.

Bulut, A. (2015), *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul.

Ebû Hayyân, M.Y. (2000), *el-Bahru'l-Muhît fî't-Tefsîr*, (tah. Sıtkî Muhammed Cemîl), Dâru'l-Fikr, Beyrut.

Ebû Hayyân, M.Y. (1995), *en-Nehru'l-Mad Mine'l-Bahrî'l-Muhît* (tah. Ömer Esad) Beyrut.

Ege, R. (2010), *Kelâmın Muktezây-ı Hâle Mutâbakatı*, İzmir.

Fahrudîn er-Râzî, E.A. (2000), Muhammed b. Ömer b. el-Hasan b. el-Hüseyn, *Mefâtihu'l-Ğayb (et-Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru İhyâ't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut.

Habenneke, A.H. (1996), *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, Beyrut.

el-Hâşimi, A. (t.y.), *Cevâhiru'l-Belâğa fî'l-Meânî ve'l-Beyân ve'l-Bedii*, Dâru İhyâ't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut.

el-Herevî, 'A.M.N. (1981), *Kitâbu'l-Uzhiyye fî 'İlmi'l-Hurûf*, (tah. 'Abdulmu'în el-Mellûhî, Dımaşk.

el-Herevî, E.S.M. (2000), *İsfâru'l-Fasîh*, (tah. Ahmed b. Sa'îd b. Muhammed Kaşşâş), Suûdiye.

el-Enbârî, E.B.K. (1995), *Esrâru'l-'Arabiyye*, (tah. Fahr Sâlih Kudâra), Dâru'l-Cîl, Beyrut.

İbn Cinnî, E.F.O. (t.y.), *el-Lem'u fî'l-'Arabiyye*, (tah. Fâiz Fâris), Dâru'l-Kütübü's-Sekâfiye, Kuveyt.

İbn Ebî Zemenîn, E.A.M. (2002), *Tefsîru'l-Kur'ân*, (tah. Ebû Abdillâh Hüseyin b. Ukâşâ-Muhammed b. Mustafa el-Kenz), Kahire.

İbn Hişâm, 'A.Y. (1997), *Şerhu Kadri'n'-Nedâ ve Belli's-Sadâ*, Beyrut.

İbn Hişâm, C.A. (1992), *Muğni'l-Lebîb 'an Kutubi'l-E'ârîb*, (tah. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd, Beyrut.

İbn Mâlik, E.'A.M. (1982), *Şerhu'l-Kâfiye'ş-Şâfiye*, (tah. 'Abdulmun'im Ahmed Hureyrî, y.y.

İbn Mâlik et-Tâî, E.A.C. (1990), *Şerhu Teshîli'l-Fevâid*, (tah. Abdurrahman es-Seyyid-Muhammed Bedevî el-Mahtûn), y.y.

İbn Manzûr, C.M.M. (1990), *Lisânu'l-'Arab*, Dâru'l-Fikr, Beyrut.

İbn Ya'îş, E.B.A. (2001), *Şerhu'l-Mufasssal*, (tah. İmîl Bedî' Ya'kûb), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut.

el-Murâdî, H.K. (1992), *el-Cene'd-Dânî fi hurûfi'l-Me'ânî*, (tah. Fahrüddîn Kabâ ve Muhammed Nedîm Faâzil), Beyrut.

İbnu'l-Hâcib, Cemâluddîn Ebû 'Amr 'Usmân b. Umer, *el-Kâfiye*, Salân Bilici Kitabevi, İstanbul, t.y.

İbnu'l-Verâk, E.H.M. (1999), *'İlelu'n-Nahv*, (tah. Muhammed Câsim Muhammed ed-Dervîş), Mektebetü'r-Rüşd, Riyad.

el-Kazvîni, H.M. (t.y.), *el-İzâh fi Ulûmi'l-Belâğa*, Dâru'l-Cil, Beyrut.

el-Mâlekî, A.'A. (1985), *Rasfu'l-Mebânî fi Şerhi Hurûfu'l-Me'ânî*, (tah. Ahmed Muhammed el-Harrât), Dimaşık.

Müslim, E.H.H. (1992), *el-Camiu's-Sahîh*, Çağrı Yayınları, İstanbul.

Ceviz, N.- vd. (2010), *Yedi Askı*, Ankara.

er-Râcîhî, A. (1999), *et-Tatbîku'n-Nahvî*, Mektebetü'l-Maarif, y.y.

Râğîb el-İsfahânî, E.K. (1992), *el-Mufredât fi Ğarîbi'l-Kur'ân*, (tah. Safvân Adnân ed-Dâvudî), Dâru'l-Kalem, Beyrut.

er-Râzî, E.A.Z. (1999), *Muhtâru's-Sihâh*, (tah. Yûsuf eş-Şeyhu Muhammed), Beyrut.

es-Sabân, M.A. (1997), *Hâşiyetu's-Sabân 'alâ Şerhi'l-Eşmûnî li-Elfiye İbn Mâlik*, Şebeketü Müşkâtî'l-İslâmiye, Beyrut.

es-Sekkâkî, E.Y.Y. (2000), *Miftâhu'l-Ulûm*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.

es-Semerkindî, E.L.N. (2010), *Bahru'l-'Ulûm*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, y.y.

Soyupek, H. (2011), *Arap Dilinde Mâ Edatı ve İşlevleri*, Ankara.

es-Suyûtî, C.A. (t.y.), *Hem'u'l-Hevâmi' fi Şerhi Cem'u'l-Cevâmi'* (tah. Abdülhamîd Handâvî), Mısır.

es-Suyûtî, C.A. (2009), *Kitâbu'l-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'n-Nahv*, (tah. Gâzî Muhtâr Talîmât), Dimeşk.

es-Suyûtî, C.A. (1988), *Mu'terekku'l-Akrân fi İ'câzi'l-Kur'ân*, Beyrut.

es-Suyûtî, C.A. (1974), *el-İtkân fi Ulumi'l-Kur'ân*, (Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm), Mısır.

es-Sübki, E.H.B. (2003), *'Arûsu'l-Efrâh fi Şerhi Telhîsi'l-Miftâh*, (tah. Abdülhamid Handâvî), el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut.

eş-Şevkânî, E.A.M. (1993), *Fethu'l-Kadîr*, Nşr. el-Ma 'rife, Beyrut.

et-Taberî, E.C.M. (2001), *Câmi'u'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, (tah. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî), y.y.

el-Vâhidî, E.H.A. (2009), *et-Tefsîru'l-Besît*, (tah. Muhammed b. Seûd), Suûd.

ez-Zerkeşi, B.M.A. (1958), *el-Burhân fi Ulûmil-Kur'ân*, (tah. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim), Dâru'l-İhyâ'l-Kutubi'l-Arabiyye, Kahire.